

«СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ВА УЛАР ФАОЛИЯТИНИ
КОНСТИТУЦИЯВИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ»

Андижон вилояти юридик техникуми ўқитувчиси

Солиева Ҳилола Махамадмусаевна

Аннотация: Сиёсий партия жамият сиёсий тизимининг алоҳида, ўзига хос элементи ҳисобланади. Сиёсий партиялар ҳокимият учун курашиши, ҳокимиятни амалга оширилишига таъсир этиши, агар сиёсий партия вакиллари ҳокимият органларидан ўрин эгаллаган бўлсалар, ҳокимиятни бевосита амалга оширишни мақсад қилиб олади. Сиёсий партиялар бошқа жамоат бирлашмаларига нисбатан давлат бошқарувида ўта муҳим ва алоҳида рол ўйнайди.

Калит сўзлар: Сиёсий партия, демократия, сайлов, давлат ҳокимияти, фуқаролик жамияти, жамоат бирлашмалари, конституция, сёздлар, конференциялар.

Сиёсий ва мафкуравий хурфикрлилик демократик фуқаролик жамиятининг муҳим хусусияти бўлиб, шахснинг эркинлиги, фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлигини, сиёсий ҳаётда фаол иштирок этишини таъминлашга хизмат қилади. Ўз табиатига кўра инсонлар хилма-хилдирлар, уларнинг манфаатлари ва яшаш тарзи ҳам турличадир. Шу боис ҳар бир инсон ўзига хос фикрлайди, мушоҳада юритади. Бир сўз билан айтганда ҳар бир инсон танҳо ва бетакрордир. Фикрлар хилма-хиллиги фуқаролик жамиятининг ихтироси эмас, балки табиий ҳолатдир. “Партия” сўзи лотинча “partio” (“pars”- “қисм”, “бўлак”) сўзидан олинган бўлиб, “бўлинмоқ, ажрамоқ” маъносини англатади. Сиёсий партия- бу жамиятнинг маълум гуруҳ ва табақалари фаол вакилларининг муайян умумий манфаатлар ва мақсадлари асосида бирлашган, давлат ҳокимиятига эга бўлиш ёки давлат ҳокимиятини амалга оширишда ҳал қилувчи таъсир кўрсатишга интилувчи сиёсий ташкилотдир.

Сиёсий партияларнинг моҳияти аввало уларнинг мақсад ва вазифаларида намоён бўлади. Бу, авваламбор, уларнинг шаклланиши ва ички тузилиши ва сиёсий фаолиятини тартибга солиш тартиби тўғрисида. Узоқ вақт давомида бу давлатни ҳуқуқий тартибга солиш чегараларидан ташқарида бўлган; сиёсий партиялар ҳукумат томонидан ҳар хил клуб ва жамиятларга ўхшаш хусусий ташкилотлар сифатида қаралди. Дастлаб таълимотлар, сўнгра конституциявий қонунлар билан партиялар сиёсий тизимнинг ажралмас қисми сифатида тан олингач, вазият ўзгарган. Бироқ, сиёсий партияларни ҳуқуқий тартибга солиш даражаси ва унинг моҳияти турли мамлакатларда бир хил эмас. Ҳозирги вақтда сиёсий партияларнинг ҳуқуқий ҳолати ва фаолият тартибини тартибга солишнинг иккита асосий усули мавжуд: ташқи ва ички. Ташқи тартибга солиш усули конституциялар, оддий парламент қонунлари қабул қилиш ва суд қарорларини чиқариш орқали амалга оширилади. Иккинчи Жаҳон Урушидан кейинги қатор конституцияларда сиёсий партиялар учун қоидалар мавжуд. Ушбу қоидаларнинг тафсилотлари ва аниқлик даражаси ҳар хил, аммо уларнинг мавжудлиги замонавий конституционизмнинг мутлақо аниқ ўзига хос хусусиятини англатади. Иккинчи жаҳон урушидан кейин қабул қилинган конституцияларда сиёсий партияларга бағишланган махсус қоидалар таъкидланган: Италия Конституциясининг 49-моддасида фуқароларнинг "миллий сиёсатни белгилашга демократик ҳисса қўшиш учун партияларда эркин бирлашиш" ҳуқуқи мустаҳкамланган; Германия Федератив Республикасининг асосий қонуни сиёсий партияларни ташкил этиш ва фаолиятига қўйиладиган муайян талабларни белгилайди: таълим эркинлиги, ички ташкилотнинг демократик тамойиллари, мулк ва молиявий ҳолат тўғрисида жамоат ҳисоботлари (21-модда); 1958 йилги Франция Конституциясида сиёсий партияларни яратиш ва уларни амалга ошириш эркинлиги миллий суверенитет ва демократия тамойилларига риоя қилиш зарурлигини назарда тутди (4-модда). Конституциявий қоидалар сиёсий партиялар фаолиятини қонуний тартибга солиш учун асос бўлиб хизмат

қилади. Бу борада энг намунали мисол- Германия Федератив Республикасининг 1967 йилги Қонунидир. Ушбу Қонуннинг 1- бандининг 2- қисмида партиялар "сиёсий шаклланишига доимий ёки узоқ вақт таъсир кўрсатадиган фуқароларнинг бирлашмалари" дейилган. АҚШда 1787 йилдаги Конституциясига қарамай, сиёсий партиялар фаолиятига оид турли хил қонунлар қабул қилинган (1954 йилги коммунистик фаолиятни бошқариш тўғрисидаги қонун, 1965 ва 1970 йилларда овоз бериш ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунлар, 1974 йилги Федерал сайлов кампаниялари тўғрисидаги қонун) ва унга киритилган 27 та тузатишда сиёсий партияларнинг тузилиши ва фаолияти тўғрисида ҳеч қандай кўрсатма мавжуд эмас. Аммо шуни таъкидлаш керакки, айрим давлатларнинг конституциялари ва сайлов қонунчилигида сиёсий партиялар ташкилоти ва фаолиятига оид кўплаб қоидалар мавжуд. Сиёсий партиялар ташкилоти ва фаолиятини ташқи тартибга солиш актлари қаторига, айниқса, АҚШ ва Германия учун одатий бўлган конституциявий назоратни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган суд қарорлари киради. Ички тартибга солиш усули сиёсий партияларнинг ўзлари томонидан марказий ва маҳаллий бошқарув органлари орқали амалга оширилади. Барча партиялар, уларнинг ташкилий шакли даражасидан қатъи назар, маълум бир ички тузилишга эга; турли хил партия органлари ўртасида институционал алоқалар мавжуд. Аъзолик уюшган партияларда тартибга солишнинг махсус предметиدير. Партия бошқарув органлари - съездлар, конференциялар, марказий ва миллий қўмиталар ва бошқалар. Партиялар фаолияти, дастурлари, низомлари, қоидалари, кўрсатмалари қабул қилинади. Шу тарзда нашр қилинган партия нормалари, албатта, ҳуқуқий характерга эга эмас ва уларни суд орқали мажбурий ижро этиш мумкин эмас. Партиянинг ички меъёрларига риоя қилишнинг зарурий қафолати - бу партияни мажбурлашнинг турли воситалари (аъзоликдан четлатиш, жазо чоралари, номзодларни кўрсатишдан бош тортиш ва бошқалар). Қўшма Штатлардаги Республикачилар ва Демократлар каби классик ташкилий жиҳатдан шаклланмаган партиялар ҳам

сўнги йилларда ўзларининг партия ташкилотларини кучайтириш учун қадамлар қўйганлигини таъкидлаш қизиқ. Шу мақсадда 1974 йилда Демократик партиянинг устави қабул қилинди ва 1976 йилда Республикачилар партиясининг Миллий қурултойида махсус қоидалар тасдиқланди. Буларнинг барчаси ташкилий тузилмани ва партия бирлигини мустаҳкамлаш учун қилинган.

Ўзбекистонда ҳам сиёсий партиялар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш асослари белгиланган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 60- моддасида “Сиёсий партиялар турли табақа ва гуруҳларнинг сиёсий иродасини ифодалайдилар ва ўзларининг демократик йўл билан сайлаб қўйилган вакиллари орқали давлат ҳокимиятини тузишда иштирок этадилар. Сиёсий партиялар ўз фаолиятларини молиявий таъминлаш манбалари ҳақида Олий Мажлисга ёки у вакил қилган органга белгиланган тартибда ошқора ҳисоботлар бериб турадилар” деб белгиланган. Конституция нормаларидан ташқари, сиёсий партиялар фаолияти ҳақида қонунлар ҳам мавжуд. Жумладан, “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги ва “Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида”ги қонунлар мазкур институтнинг ташкилий ҳуқуқий асосларини белгилаб берган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси .Т. “Ўзбекистон” 2021 йил.
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. Т. ТДЮИ, 2005 йил.
3. Қиёсий конституциявий ҳуқуқ. Маърузалар курси (Б.А. Саидов, С.М. Хидиров, Г.С. Тастанбекова) Т. Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2014 йил.